

В.Г.КУКОЛЬНИК І ЙОГО “ЕКОНОМІЧНИЙ ЩОДЕННИК”

В.ЗАДОРОЖНИЙ

Останніми роками все частіше зринають з літопису історичної пам'яті імена визначних людей Закарпаття, що жили і діяли за межами рідного краю у різні періоди та епохи. До плеяди таких належить і Василь Григорович Кукольник (1765–1821 рр.), вихідець із Мукачівщини, випускник Львівського університету, талановитий науковець і педагог, доктор права і філософії, професор Замостського ліцею і Петербурзького університету, перший директор гімназії вищих наук у Ніжині. Про нього, як і про інших діячів такого кшталту, писали науковці, дослідники, публіцисти, претендуючи на щось нове, показове, а то й завершене. Якщо про М.А.Балудянського, І.С.Орлая, П.Д.Лодія, Ю.І.Гуцу-Венеліна написано і переписано чимало, то про В.Г.Кукольника згадано досить скромно і обачливо, а то й найменше [1]. Дещо суттєвіші сюжети про нього як вченого і педагога чи не вперше подані у монографії словацької вченої Т.Байцури “Закарпатоукраїнська інтелігенція в Росії першої половини ХІХ ст.” [2]. Але, так званий “замостський період” життєдіяльності вченого Т.Байцурою висвітлено дуже скромно, оскільки вона на той час не володіла необхідною джерельною основою.

Саме у Замості В.Кукольник опублікував ряд економічних праць, в тому числі журнал “Економічний щоденник”, який є предметом аналізу нашої студійної джерелознавчої розвідки. Дане видання збереглося у фондах бібліотеки Центрального Державного архіву України у м. Львові (ЦДА України у м. Львові), яке нам пощастило віднайти у 80-х роках [3]. Журнал вважаємо унікальним, оскільки видання такого типу кінця ХVІІІ – початку ХІХ ст. є рідкісним не тільки для українських земель, а й країн Середньої і Центральної Європи, зокрема Польщі, Австрії, Угорщини, Чехії, Моравії тощо.

Отже, після закінчення Львівського університету В.Кукольник очолив кафедру агрономії і природничих наук Замостського ліцею, що був відкритий у 1789 р. з ініціативи графа Замойського [4]. Тут в особі В.Кукольника успішно поєдналися глибоко фахові уподобання природознавця й агронома, педагога і юриста, історика і журналіста. Бо саме йому було під силу заснувати таке цінне видання під назвою “Економічний щоденник”, який виходив продовж 1803–1804 рр.

Перший номер журналу побачив світ у січні

1803 р. і виходив кожного місяця. Усі 12 номерів порівняно добре збереглися і знаходяться у фондах ЦДА України у м. Львові. Із наступного 1804 р. нам вдалося віднайти лише два номери, переплетених окремими книжками – №15 за березень і №18 за червень. Усі 12 номерів за 1803 рік знаходяться у переплетених трьох книжках-томах, розміром 18 на 11 см. Самі палітурки-обкладинки досить таки ушкоджені від часу шашеллю і потребують реставраційного поновлення. У кожному томі міститься чотири номери за зростаючими числами: 1–4, 5–8, 9–12.

На жаль, поки що залишається невідомим скільки номерів журналу видано у 1804 р. Бо у цьому ж році В.Кукольник запрошувався до Петербургу на посаду професора Головного педагогічного інституту, а з 1819 р. – університету [5]. З цього приводу в кінці 12 номера журналу за 1803 р. було поміщено оголошення про дальший порядок видання “Економічного щоденника” у зв'язку з призначенням В.Кукольника професором вищого навчального закладу в Російській столиці [6]. Відзначалось, що Кукольник буде залишатись куратором даного видання, вважаючись членом російського економічного товариства, створеного ще у другій половині ХVІІІ ст. Проте велика зайнятість навчально-методичним процесом у новому учбовому закладі Росії, підготовка багатьох нових курсів лекцій, наукова праця не дозволили В.Кукольнику здійснювати безпосереднє редагування журналу. Певний час “Економічний щоденник” редагувався В.Гутковським – інженером архітектури і геометрії, професором Замостського ліцею. Ймовірно, із за відсутності засновника такого науково-виразного редагування і цінного видання, у 1804 р. воно припинило своє існування.

Однак, сам факт появи і функціонування такого журналу як “Економічний щоденник” засвідчував, що на початку ХІХ ст. у зв'язку із поглибленням кризи старої феодально-кріпосницької системи та дальшим поступом нового капіталістичного укладу в соціально-економічному житті Центральної і Східної Європи, в тому числі й західноукраїнських землях, ряд підприємливих господарників, землевласників, поміщиків та ін. вдавались до застосування порівняно нових, прогресивних методів ведення господарства, розвитку економіки. У цьому контексті деякі галицькі вчені і публіцисти ро-

били спроби друкувати наукові статті, науково-популярні нариси і розвідки із намаганням аналізувати і узагальнювати, давати певні рекомендації щодо піднесення і розвитку окремих галузей господарського життя, поліпшення економічного становища Галичини, Карпатського регіону в цілому. До таких вчених-популяризаторів найкращих економічних досягнень тогочасної Європи і належав В.Кукольник. Сюди можна також віднести і С.Бредецького, Д.Зубрицького, Б.Дідушицького, А.Мисловського та інших [7].

“Економічний щоденник” В.Кукольника, виходячи із його змісту і завдань, що ставились перед ним, можна охарактеризувати як видання теоретично-прикладного характеру і як практично-господарський poradnik. У передмові першого номера редактор висунув основну тезову мету журналу – необхідність поєднання досягнень науки із практикою, зокрема “запровадження економічних і технічних новинок у землеробство і промисловість”. Матеріал вступної частини “Економічного щоденника” дозволяє зробити висновок, що В.Кукольник був широко і глибоко обізнаний із досягненням тогочасної Європейської економічної думки, володів енциклопедичним науковим кругозором економіста свого часу, що дозволяло йому висувати і ставити назрілі, злбоденні питання і проблеми господарського життя населення Карпатського регіону. Особливу увагу вчений акцентував на удосконалення знарядь праці у сільському господарстві і промисловості і, перш за все, прискорення нововведень і досягнень агрономії у землеробстві, поліпшення технології виробництва і зберігання сільськогосподарської продукції, харчових товарів тощо.

У вступі В.Кукольник виклав ніби план-проспект ідей і завдань, які мали втілитись у його виданні. Дізнаємось, що автор у кінці XVIII – на початку XIX ст. зробив спеціальну подорож-мандрівку по провінціях Австрійської монархії, в тому числі відвідав “Східну Галичину, Угорську Сілезію (мабуть Закарпаття? – В.З.), Моравію і Австрію”, метою якої було знайомство із станом господарського життя цих країв, а “почерпнутий матеріал буде використаний у майбутніх номерах журналу”.

За задумом В.Кукольника, кожний черговий номер “Економічного щоденника” структурно мав складатися із вступу, чотирьох основних частин та різної господарської і економічної інформації. Кожна частина мала свою назву: економія, технологія, механіка, сільське будівництво, господарські різноманітності. Під рубрикою “Економія” друкувались переважно питання і проблеми сільського господарства та

аграрного життя тогочасного села. У першому і другому номерах подана геологічно-метеорологічна характеристика ґрунтів, а в третьому-дванадцятому – описані класифікації ґрунтів і полів за родючістю, технологія покращання родючості, догляд за посівами, рекомендації щодо сівозмін, характеристики окремих культур, органічних добрив і їх застосування у різних варіантах тощо.

У другій і третій частинах (розділах) під назвами “Технологія” і “Механіка” зроблені чіткі рекомендації щодо обробки полотен, виправлення шкір, виробництва горілки, оцту, мила, інформативна характеристика найновіших світових і європейських досягнень та винаходів в галузі механічного озброєння сільського господарства, лісових промислів, млинарства.

Четвертий розділ присвячений рекомендаційному описові сільського будівництва, його технології і різноманітним варіантам забудови села. Особливо насиченим за сюжетно-змістовим навантаженням є кінцевий п'ятий розділ “Господарські різноманітності”. Тут вперше на терені Карпатського регіону, та ймовірно всієї України, у науково-популярній доступній формі зроблена спроба ознайомити зацікавленого читача із найновішими досягненнями західно-європейського землеробства – англійського, французького, німецького. Найбільшу прихильність і увагу редактора привернув німецький спосіб і схеми ведення сільського господарства. У кінці кожного номеру розміщені оголошення і схеми різних технічних новинок із різних країн Європи, що стосуються дальшого економічного поступу й розвитку. До речі, у кінці третього номеру журналу за березень 1803 р. зроблено цікаве оголошення про вихід у світ із Замостської друкарні другого видання праці В.Кукольника “Збірник економічних правил у світлі давньої і сучасної економіки...”. Тут анутується, що праця складається із десяти частин, що висвітлюють дві основні галузі сільського господарства – землеробство і тваринництво. На жаль, поки-що цю працю не віднайдено. Невідомим для нас залишилось і перше видання...

Однак, незважаючи на це, із вищенаведених далеко не вичерпних даних і фрагментів, можемо стверджувати, що В.Кукольник свого часу володів глибоким прогресивним розумінням закономірностей динаміки соціально-економічного розвитку тогочасного суспільства на переломі епохального періоду – переходу від феодальної до нової капіталістичної формації. Своїми працями він широко закріпив проблеми сільського господарства і промисловості, висловив низку конкретних рекомендацій, які розкривали

сутність агрономічних методів і спричиняли якісне підвищення матеріального добробуту людей, а також окремих галузей промисловості і торгівлі. Вчений аргументовано обстоював необхідність раціонального поєднання економічної науки із господарською практикою. Праці В.Кукольника принесли йому заслужене визнання у тогочасній Австрії, Польщі, а згодом і в Росії. Бо саме у Петербурзі вчений знайшов сприятливі умови для успішного продовження розпочатої у Замості справи. За його безпосередньою участю вже 1805 р. Вільне економічне товариство видає «Круг хозяйственных сведений в трех томах», а в 1807 р. – трюхтомний «Экономический журнал». Продовж 1810 і 1816 років двома виданнями вийшли «Начальные основания сельского домоводства Василия Кукольника, свободных

художеств, философии и обоих прав доктора...», «изданные от Главного правления училищ для употребления в учебных заведениях Российской империи» (315 с.). Крім того, перу вченого належить глибоко кваліфікована навчально-наукова література, переважно з проблем економіки і права. Таким чином В.Кукольник – вчений європейського рівня. Чимало ідей, висловлених та обґрунтованих В.Кукольником і сьогодні не втратили свого актуального значення. Вони можуть послугувати вітчизняній агрономії для раціонального використання і поліпшення родючості найкращих у Європі українських ґрунтів, з метою отримання високих врожаїв зернових і городніх культур, раціонального ведення тваринництва і лісового господарства.

ПРИМІТКИ

1. Свенцицкий И.С. Материалы по истории возрождения Карпатской Руси. – Львов, 1905; Його ж. Обзор сношения Карпатской Руси с Россией в 1-ю половину XIX века. – С.-Петербург, 1906; Задорожний В. Економічні і культурні зв'язки західноукраїнських земель з Наддніпрянською Україною і Росією у пер. пол. XIX ст. // Автореферат дисертації на здобуття ступеня кандидата істор. наук. – Львів, 1972; Задорожний В., Мазурок О., Шульга І. Зоря незгасна. – Ужгород, 1986.
2. Байшюра Т. Закарпатоукраїнська інтелігенція в Росії в першій половині XIX в. – Братислава-Пряшев, 1971.
3. Фрагменти п'яти згадки про «Економічний щоденник», подані нами у публікаціях тез і матеріалів міжнародної наукової конференції до 200-річчя від дня народження Ю.Гуци-Венеліна. – Ужгород, 1990.
4. Місто Замость зараз знаходиться на території Польщі, а тоді було під Австрією.
5. Байшюра Т. Названа праця. – С.88-92.
6. Dziennik ekonomiczny. W Zamosciu. 1803. – №12. – S.1223.
7. Детальніше див.: Задорожний В.Є. Товарне виробництво і торгівля на західноукраїнських землях в кінці XVIII – пер. пол. XIX ст. – Львів, 1989.

РЕЗЮМЕ

Ім'я Василя Григорьевича Кукольника (1765-1821 гг.) належить к плеяде выдающихся закарпатских ученых, трудившихся за пределами родного края. Уроженец Мукачевщины, выпускник Львовского университета, талантливый ученый и педагог, доктор права и философии, профессор Замостского лицея и Санкт-Петербургского университета, первый директор гимназии высших наук в г. Нежине, автор многих научных и научно-популярных работ. В данном аспекте прослеживаем наименее изученный отрезок из жизнедеятельности ученого – так наз. «замостский период» (1789-1804 гг.). Именно здесь в В.Кукольнике успешно проявились глубоко-профессиональные интересы естествознания и агронома, педагога и юриста, историка и журналиста, учредителя уникального тогда журнала «Экономический дневник», издававшегося на продолжении 1803-1804 гг. Данное издание являлось редчайшим в Средней и Центральной Европе конца XVIII – начала XIX ст., свидетельствуя о том, что В.Кукольник-ученый обладал глубоким пониманием динамики социального и экономического развития европейского общества на переломе эпохальных времен.

SUMMARY

The name of Vasil Hrihorovich Kukulnik (1765–1821) belongs to the galaxy of outstanding Transcarpathian scientists who lived and worked beyond their native land. Originated from Mukachevo district, the final-year student of Lviv University, a gifted scientist and pedagogue, Doctor of Law and Philosophy, Professor of Zamostsky Lyceum, the first director of the Nizhin gymnasium of higher sciences, the author of numerous scientific research and popular-science works. Our information is aimed at learning the most unknown period of the scientist's biography, so called "zamostsky period" (1789–1804). It was at that time that Kukulnik proved to be a professional naturalist and agronomist, pedagogue and lawyer, historian and journalist, the founder of the unique journal entitled "Economics journal" being published in the years of 1803–1804. Such edition was a rare one in the Middle and Central Europe at the end of the XVIII and the beginning of the XIX centuries. It gave evidence that Kukulnik as a scientist had a profound understanding of social and economic development of the European society at the epoch-making turning point of history.